
نقش شیعیان در فرایند دولت‌سازی در عراق

* علی باقری دولت‌آبادی *

** محمدرضا فراتی **

*** عبدالرضا فتحی مظفری ***

دیباچه

شیعیان عراق، هم از نظر تعداد و هم از نظر تأثیر فکری - ایدئولوژیکی، مهم‌ترین گروه شیعه در جهان عرب به شمار می‌آیند. ۵۵ تا ۶۵ درصد از جمعیت عراق را شیعیان تشکیل می‌دهند. بیشتر آنها عرب و شمار اندکی از آنها شیعیان ترکمن و فارس هستند.

* دکتر علی باقری دولت‌آبادی، استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه یاسوج است. (abagheri@mail.ac.ir)

** کارشناس ارشد روابط بین‌الملل. (mrf_mm@yahoo.com)

*** دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه یاسوج. (fathai@yahoo.com)

پذیرش: ۱۳۹۰/۵/۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۲/۱۲

فصلنامه مطالعات بین‌المللی (ISJ)، سال هشتم، شماره ۳، زمستان ۱۳۹۰، صص ۱۴۶-۱۲۱.

اگرچه اکثریت مطلق جمعیت عراق را شیعیان تشکیل می‌دهند، اما حکومت این کشور از زمان شکل‌گیری، در دست سنی‌ها بوده و در سه دهه گذشته تنی چند از جماعت سنی و در رأس آنها صدام حسین و خانواده اش، این کشور را تحت سلطه روزافزون خود داشتند. از اواخر دهه ۱۹۷۰ شمار زیادی از شیعیان عراقی به‌منظور سکونت در ایران، سوریه، بریتانیا و دیگر کشورهای عربی و اروپایی، عراق را ترک کرده و در این کشورها مبادرت به ایجاد گروه‌هایی بر ضد رژیم عراق نمودند. در داخل عراق نیز، گروه‌های شیعی جنوب در مقابل حکومت صدام حسین به مقاومت مسلحانه یکپارچه و هرچند ضعیف خود ادامه دادند. در طول این مدت گروه‌های عراقی به شیوه‌های گوناگون، نارضایتی خود را از رژیم عراق اظهار می‌داشتند گاه به شکل تمرّد از دستورات حکومتی و گاه به شکل نارامی‌ها. با اینحال این نارضایتی‌ها منجر به فروپاشی طبیعی حزب بعث و کناره‌گیری صدام از قدرت نگردید. برای این کار نیرویی از بیرون لازم بود.

با وقوع حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ تحولات جهانی وارد مرحله جدیدی شد و سیاستگذاران امریکایی، تغییر نظام عراق را یک ضرورت تلقی نمودند و این روند با حمله امریکا و متحدانش به عراق در تاریخ ۲۹ اسفند ۱۳۸۱ و سقوط صدام در ۲۰ فروردین ۱۳۸۲ تکمیل شد. از این زمان به بعد ما شاهد روند دولت‌سازی در عراق به‌دست امریکایی‌ها هستیم. (Akoum and Others, 2007: 480) منظور از دولت‌سازی در اینجا نهادینه‌سازی دولت و رابطه میان دو نهاد دولت و مردم است. در اینجا است که نقش شیعیان به‌عنوان یکی از گروه‌های مذهبی اهمیت پیدا می‌کند و این پرسش مطرح است که نقش شیعیان در فرایند دولت‌سازی چیست؟ شیعیان از چه جایگاهی در این فرایند برخوردارند؟ فرضیه ما در این پژوهش این است که با توجه به اینکه اکثریت جامعه عراق را شیعیان تشکیل می‌دهند و در رژیم گذشته نیز این گروه از قدرت به دور بود بیشترین تلاش برای نقش‌آفرینی در دولت‌سازی را انجام خواهند داد. با این حال مسیر پیش روی شیعیان همواره نیست و آنها با موانع جدی روبه‌رو هستند. برای

انجام پژوهش حاضر از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده است. بدین معنا که ابتدا اطلاعات و داده‌های مورد نیاز از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی استخراج شده و سپس مورد تحلیل قرار گرفته است. یافته‌های پژوهش حاضر گویای این نکته است که از زمان فروپاشی رژیم بعث شیعیان تلاش بسیار برای نقش‌آفرینی در دولت جدید عراق انجام داده‌اند. در انتخابات پارلمانی سال ۲۰۰۵ به دلیل انسجام در جریان انتخابات در میان گروه‌های شیعه روند تشکیل دولت به دست شیعیان بسیار سریع انجام شد و آنها به پیروزی قاطع دست یافتند. اما در انتخابات پارلمانی ۲۰۱۰ نخست احزاب شیعی با ائتلاف واحدی وارد نشدند. (ائتلاف ملی با محوریت مجلس اعلای اسلامی و دیگری ائتلاف دولت قانون به رهبری نوری المالکی) دوم فرایند تشکیل دولت ائتلافی ۲۸۹ روز طول کشید که در طول تاریخ این کشور بی سابقه بود. این مطلب بیانگر آن است که شیعیان در آینده برای حضور مؤثر در قدرت نیازمند وحدت و هماهنگی بیشتری می‌باشند در غیر این صورت می‌بایست منتظر کم رنگ شدن حضور آنها در دولت‌های آتی باشیم.

۱. جامعه‌شناسی سیاسی عراق

تولید و باز تولید امنیت به عنوان اصلی‌ترین کار ویژه یک دولت تلقی می‌گردد. دولت ملی عراق از زمان تأسیس جهت ایجاد امنیت داخلی با مشکل مواجه بوده است. شکاف‌های موجود قومی و مذهبی در جامعه عراق به گونه‌ای است که روند تطور این شکاف‌ها در راستای دولت‌سازی طی چند دهه اخیر از نظر ماهیت تفاوت چندانی پیدا نکرده است. بعضی از شکاف‌های اجتماعی در ادوار مختلف فعال و یا غیرفعال شده‌اند. (گی روشه، ۱۳۶۸: ۱۲۳). با تأکید بر اینکه شکاف‌های اجتماعی زیربنای سایر اشکال شکاف‌ها، تضادها و تعارضات تلقی می‌شود. با تقسیم شکاف‌های اساسی به دو قسم قومی و مذهبی در عراق به توضیح و تبیین آن می‌پردازیم. باوجود اینکه در زمینه اقلیت‌های قومی آمار متفاوتی ارائه شده است اما می‌توان

گفت که اعراب (۷۱٪ جمعیت عراق) و پس از آن کردها بزرگ‌ترین اقلیت قومی عراق را تشکیل می‌دهند. اگرچه بیش از ۹۳٪ مردم عراق مسلمان می‌باشند که از این تعداد بیش از دو سوم آن شیعه می‌باشند، اما عرب‌های سنی از گذشته‌های دور به خاطر حمایت عثمانی‌ها بر ساختار سیاسی عراق مسلط بوده‌اند. به گونه‌ای که تفوق سنی‌ها بر این ساختار تا تشکیل شورای انتقالی حکومت عراق در اردیبهشت ۱۳۸۲ ادامه یافت. کردها به عنوان بزرگ‌ترین اقلیت غیرعرب حدود یک پنجم عراق را تشکیل می‌دهند که در استان‌های سلیمانیه، اربیل، دهوک، موصل و کرکوک سکونت دارند. از زمان تشکیل دولت مدرن مسأله کردها، کردستان بزرگ و هویت طلبی این اقلیت قومی برای دولت‌های عراق مشکل‌ساز بوده است. نقطه عطف تلاش‌های احزاب و رهبران گروه‌های معارض کرد تشکیل جمهوری مهاباد در سال ۱۹۴۶، تفاهم بارزانی با عبدالکریم قاسم و به رسمیت شناخته شدن هویت و آزادی فعالیت احزاب کرد، توافق صدام به نمایندگی از سوی حسن البکر با بارزانی و بیانیه معروف ۱۱ مارس ۱۹۷۰ و مهم‌ترین آن جنگ دوم خلیج فارس می‌باشد. طی آن کردها با استفاده از فرصت ایجاد شده و البته با حمایت امریکا و متحدین، دولت خودمختار کردستان را با تعامل بین دو حزب بزرگ تشکیل داده و سپس به تدریج مورد شناسایی دو فاکتو قرار گرفت. (بیگدلی، ۱۳۶۸: ۷۶). در این زمینه مهم این است که کردهای عراق از زمان تشکیل دولت عراق با بحران هویت، سرکوبی، تحقیر مداوم و مستمر دولت‌های حاکم مواجه بوده‌اند. لذا همیشه خیمه‌ای از محرومیت‌های جدی بر سر آنها قرار داشته که گذر از آن مستلزم تنش و بحران بوده است. چنین ساختاری از توزیع قدرت، کردها را مجبور نموده در زمان‌های مختلف به ائتلاف با همسایگان و قدرت‌های فرامنطقه‌ای مبادرت نمایند که این مسأله خود نمونه شاخصی از فرایند دولت - ملت‌سازی ناقص و توسعه نیافته است. (Hippler, 2005:3)

مردم و جامعه عراق به دلیل نبود نهادهای مدنی در هیچ دوره‌ای در امور سیاسی و حکومتی مشارکت نداشته‌اند. در چنین وضعیتی صدام به عنوان بالاترین مقام صاحب

اختیار در فراز شبکه قدرت نشسته و سراسر ساختار متصلب حکومت عراق بر وفاداری به او بنا شده بود، حزب بعث، دولت، پارلمان و همگی مردم موظف به اطاعت از صدام و اعلام وفاداری مکرر به وی بودند، به گونه‌ای که ضعف و شکاف بین نیروهای اجتماعی باعث شده بود جامعه سیاسی (مدنی) عراق در مقابل دولت به شدت تضعیف شود. (سلیمانی، ۱۳۷۸: ۱۰۲). در مجموع شکل‌گیری رژیم بر چنین ساختاری موجب شده بود تا اقوام عراقی به‌ویژه کردها و شیعیان نقشی حاشیه‌ای در تحولات داشته باشند. تاریخ سرکوب، بمباران، اخراج و قتل‌های دسته جمعی و ترور، تازاج اخلاقی جهت تغییر بافت جمعیتی مناطق شیعی و کردنشین و تهدید و تطمیع شیوخ عشایر، همگی شاهدی بر این است که دولت بعثی همواره سعی داشته تا بحران خاموشی قومیت‌ها، تشدید و شعله ور نگردد و دو قوم کرد و شیعه در خارج از ساختار قدرت کنترل گردند. (Declaration of the Shia of Iraq: 2002)

۲. جامعه‌شناسی شیعیان عراق

عراق از لحاظ انتساب آن به تشیع ویژگی‌هایی دارد که آن را از مناطق دیگر متمایز می‌کند. مهم‌ترین شاخصه‌های عراق در این رابطه عبارتند از:

۲-۱. ویژگی تاریخی

نخستین وضعیت اجتماعی شیعه در سطح امت و ملت بیش از هر جای دیگر در جهان اسلام در عراق پدید آمد. در زمان پیامبر (ص) و همچنین پس از ایشان مجموعه‌ای از اشخاص مهم پیرو حضرت علی (ع) در معنای خاص تشیع، شیعه بودند. مانند سلمان فارسی، ابوذر، عمار و جابرین عبدالله انصاری که جملگی از صحابه معروف بودند. این وضعیت فردی و عقیدتی است و وضعیت مردمی مرتبط به امت و جامعه، نخستین بار در عراق ظاهر شد. از این رو از جنبه تاریخی می‌توانیم عراق را قدیمی‌ترین کشوری بدانیم که تشیع اهل بیت را شناخت و این امر به وجود چندین عامل بر می‌گردد از جمله حضور شیعه امام علی (ع) و اهل بیت (ع) در عرصه اجتماعی عراق، وجود

شیعیانی که نقش‌های مهم فرهنگی، اجتماعی و سیاسی داشتند مانند مالک اشتر، حبیب بن مظاهر، میثم بن تمار، کمیل بن زیاد. حضور برخی عشایر یمن در عراق که در زمان مراجعت حضرت علی (ع) در زمان پیامبر به آن منطقه تحت تأثیر ایشان قرار گرفتند.

۲-۲. گرایش‌های مردم عراق

دومین مسأله وجود یک ملت پیرو اهل بیت به رغم وجود حکومت‌های مخالف اهل بیت است. حکومت‌هایی که از زمان آغاز تاریخ اسلام تا عصر حاضر زمام امور عراق را در دست داشتند. این تناقض در گرایش‌های سیاسی و روحی حکومت و ملت، آثار و بازخوردهای عمیقی بر همه اوضاع عراق به وجود آورده است. اکنون عراق از نظر سیاسی تقریباً در میان همه جهان اسلام به این تناقض شناخته می‌شود. این امر همواره عراق را کانونی برای نگرانی، اضطراب و درگیری‌های منطقه‌ای قرار داده است.

۲-۳. تشیع سیاسی در عراق

عراق در تاریخ خود دو حادثه و پدیده مهم را به خود دید که با مسأله تشیع مرتبط بوده است و تأثیر خاص این دو واقعه در عراق ماندگار شد:

الف: قرار دادن عراق به عنوان پایتخت خلافت: پس از جنگ جمل امام علی (ع) مرکز خلافت را به عراق انتقال داد. در مدت زمان کوتاه حکومت امام علی (ع) در عراق این کشور رویدادهای بسیاری را شاهد بود و این دوران غیراز همه زمان‌ها و دوران‌هایی است که تاریخ اسلام تاکنون پشت سر گذاشته است چرا که دربرگیرنده الگویی ایده‌آل و کامل از حکومت اسلامی است که مسلمانان آن را در تاریخ خود شناخته‌اند.

ب: قیام امام حسین (ع): پایگاه مردمی نهضت عاشورا و نیز شهادت آن حضرت در عراق بود و از سویی عراقی‌ها در محتوای روحی، فکری و سیاسی، مسئولیت این نهضت و از سوی دیگر مسئولیت خونخواهی امام حسین (ع) را بر عهده گرفتند. خواه در انتقام از قاتلان امام و خواه در ادامه نهضت و انقلاب شیعیان تا عصر حاضر.

۲-۴. دشمنی حکومت‌ها با تشیع در عراق

به طور کلی، مردم عراق پیرو اهل بیت بوده و هستند، ولی در طول تاریخ اسلامی، حکومت‌هایی که در عراق حکم فرمایی می‌کردند، پیرو اهل بیت نبوده‌اند. اینکه بیشتر مردم عراق از آغاز تاریخ اسلام شیعه بودند نقش و تأثیر بسیاری در تاریخ عراق و رویدادهای آن داشته است. همچنین از نظر جغرافیایی در می‌یابیم که شیعیان در همه سرزمین‌های عراق به جز دو استان دهوک و اربیل حضور دارند. از لحاظ قومیت عربی، شیعیان اکثریت مطلق را تشکیل می‌دهند. در عراق قوم دیگری وجود دارد که در معرض نابودی است و رژیم تلاش کرده با وجود تبعیض نژادی خود محو کامل آنان را دنبال کند، یعنی آنانی که تبارشان فارس و ایرانی است. اکثریت مطلق آنان شیعه هستند و شاید حتی یک سنی هم در میان آنان وجود نداشته باشد. پایمال شدن این قوم از قضایای رنج آوری است که تاریخ معاصر شاهد آن است. (حکیم، ۱۳۸۲: ۲۸-۲۶).

۳. موانع ایفای نقش شیعیان در ساختار سیاسی عراق

شیعیان همواره در طول تاریخ و به طور مشخص از نخستین جنگ جهانی با ورود استعمار انگلستان به عنوان یک گروه مبارز در مقابل حکومت‌ها مطرح بوده‌اند گرچه درجه و شدت و ضعف مبارزاتشان از یک سو به دلیل فشار و سرکوب از سوی حکومت‌ها و از سوی دیگر رویکرد سنتی و محافظه‌کارانه قشری از مراجع و علمای مقیم در مراکز قدرت شیعیان (که همان شهرهای مذهبی، حوزه‌های علمیه، بیوت علما و تکایای مذهبی می‌باشد) متفاوت بوده است. در مورد حذف شیعیان از شرکت فعالانه در ساختار سیاسی عراق، اسحاق نقّاش استاد تاریخ خاورمیانه دو عامل را مؤثر می‌داند:

۱. نقش کادر اداری - سیاسی در عثمانی که سنی مذهب بودند. ۲. حکم جهاد علمای شیعه بر ضد انگلیس در (۱۹۱۵ م). فشار گسترده رژیم بعثی از زمان به قدرت

رسیدن تاکنون به شیعیان در مقاطع مختلف، موجب شکل‌گیری جریان‌ها و گروه‌های معارض متعددی شده است. از جمله جماعه العلماء، حزب الدعوة، مجلس اعلای اسلامی عراق و... به طور کلی آنچه در زمینه فرایند دولت‌سازی اهمیت دارد این است که شیعیان در طول دهه‌های گذشته بنابر دلایل مختلفی از هرم قدرت دور بوده‌اند که تحلیل این مسأله در سه سطح قابل تبیین است. الف: مسائل مربوط به محیط بین‌المللی و استراتژی‌های قدرت‌های بزرگ منطقه‌ای در قبال عراق، ب: الزامات منافع ملی کشورهای منطقه، ج: ساختار جامعه‌شناسی داخلی واحد ملی عراق. از منظر جامعه‌شناسی، آسیب‌شناسی روند تحول جنبش اسلامی شیعیان عراق در دو سطح قابل بررسی می‌باشد: ۱. نگاه سیستمی به کلیت ساختار سیاسی حاکم بر عراق، ۲. بررسی کلیت جنبش اسلامی عراق به‌عنوان زیر سیستمی از کل ساختار سیاسی.

از این رو مهم‌ترین آفات و موانع بازدارنده درون ساختاری که طی دهه‌های اخیر باعث عدم موفقیت جنبش اسلامی عراق (شیعیان) شده است عبارتند از:

۱. ضعف فرهنگی شیعیان و وضعیت نیمه مدنی آنها با توجه به شرایط خاص اقلیمی به خصوص در جنوب عراق.
۲. ساخت عشیره‌ای و نقش تعیین‌کننده شیوخ عشایر که در واقع بین ساخت سنتی قدرت با نهادهای مدنی رو به توسعه، چالش ایجاد شده است.
۳. نبود رهبری مقتدر و فراگیر که از دو عامل مهم متأثر است: الف: مشی سنتی و عدم دخالت علمای پیشین عراق در سیاست از جمله سید ابوالحسن اصفهانی و شیخ نائینی، ب: وجود اختلاف طی سال‌های اخیر بین جریان‌ها و گروه‌های معارض.
۴. ایرانی بودن برخی از مراجع عراقی باعث شده که به علت دور بودن از کشورشان و حضور رسمی در کشور دیگر، نتوانند با حضور کاملاً مؤثر فعالیت‌های سیاسی را دنبال نمایند.
۵. تفاوت رویکرد مبارزات شیعیان با سنی‌ها. سنی‌ها اغلب طرفدار اصلاحات و تغییر از بالا و شیعیان اساساً خواهان اقدامات انقلابی و تغییر از پایین می‌باشند.

۶. نبود تجربه مترکم و ضعف فعالیت‌های نظام‌مند و تشکیلاتی بین شیعیان. تجربه نشان داده است که روحیات موسوم به مسجدی و علمایی، همخوانی زیادی با دیسپلین و قواعد تشکیلاتی دیوانسالارانه ندارد. ضمن اینکه دیوانسالاری بیش از حد نیز در کشورهایی با ساختار تک حزبی مسلط، خود عاملی بازدارنده در زمینه توسعه سیاسی و نهادینه شدن نهادهای مدنی است.

شیعه در دوران معاصر با محوریت حوزه علیمه نجف نسبت به تحولات سیاسی در عراق همواره مؤثر بوده‌اند و هزینه داده‌اند و دو فرایند طی ۴۰ سال اخیر تأثیر بسزایی بر تعاملات سیاسی آنان داشته است.

الف: سرکوب فعالیت‌های سیاسی آنان توسط حزب بعث در اواخر دهه ۱۹۷۰ و همچنین سرکوب آنها در دهه ۱۹۸۰. شیعیان در این برهه زمانی با خشونت سنگین حکومتی از جانب حزب بعث و صدام حسین مواجه شدند که شهادت محمد باقر صدر و تعداد زیادی از آل حکیم مربوط به این سال‌هاست.

ب: سرکوب قیام ۱۹۹۱ و پس از جنگ اول خلیج فارس که به نسل کشی شیعیان در جنوب عراق انجامید. (سیف زاده، ۱۳۷۵: ۳۷۶-۳۷۱).

۴. دولت‌سازی در عراق پس از صدام و چالش‌های پیش رو

فروپاشی رژیم بعث در سال ۲۰۰۳ باعث آغاز روند جدید دولت‌سازی دموکراتیک در این کشور و تلاش برای ایجاد دولتی کارآمد و قوی شد. اما این امر به واسطه عوامل و متغیرهای متعدّد داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی هنوز تحقق نیافته است. در حوزه سیاسی روند دولت‌سازی جدید، به ایجاد نهادهای سیاسی مشروع و مورد پذیرش تمامی گروه‌های اجتماعی و سیاسی و اجماع در خصوص نقش هر کدام از گروه‌ها در ساختار سیاسی منجر نشده است. در حوزه امنیتی تلاش‌های دولت جدید و نیروهای ائتلاف برای کنترل شورش‌ها و فعالیت گروه‌های شبه نظامی و تأمین امنیت شهروندان عراقی نتایج مثبتی را در پی نداشته است. در حوزه اقتصادی نیز در زمینه تقویت

زیرساخت‌های اقتصادی، کاهش نرخ بیکاری و تأمین خدمات اساسی برای مردم عراق موفقیت‌چندانی حاصل نشده است. از این رو ایجاد نهادهای سیاسی مشروع و مصالحه بین گروه‌های سیاسی - اجتماعی عراق، ایجاد امنیت و تأمین نیازهای اقتصادی اساسی مردم، سه چالش اصلی فراروی دولت عراق است که با عوامل متعددی در سطوح سه‌گانه در ارتباط می‌باشد.

۴-۱. متغیرهای داخلی

زمینه‌ها و عوامل داخلی عراق، اصلی‌ترین متغیرهای تأثیرگذار در چالش‌های کنونی دولت جدید عراق به شمار می‌روند که می‌توان آن را به متغیرهای سیاسی، امنیتی، اقتصادی تقسیم کرد:

الف: متغیرهای سیاسی: شکاف‌های قومی - فرقه‌ای موجود در عراق و در نتیجه اهداف و منافع متفاوت و حتی متناقض گروه‌های شیعی، سنی و کرد در ساختار سیاسی موجود این کشور مانعی عمده بر سر راه ایجاد نهادهای سیاسی مشروع و مصالحه سیاسی هستند. اختلافات اساسی گروه‌های عراقی به مبانی کلان و نگرش بنیادین آنها درخصوص دولت - ملت‌سازی در این کشور مربوط می‌شود و این امر ایجاد مصالحه و توافق بین آنها برای ایجاد یک نظام سیاسی مشروع را با دشواری مواجه می‌نماید.

ب: متغیرهای امنیتی: در این حوزه عوامل داخلی که مانع بهبود شرایط امنیتی به شمار می‌روند عبارتند از:

(۱) ناکارآمدی ارتش و نیروهای امنیتی (۲) مستعد بودن شرایط اجتماعی و اقتصادی برای فعالیت گروه‌های شورشی و شبه نظامیان. فعالیت و اقدامات این گروه‌ها، عامل اصلی تداوم ناامنی در عراق به شمار می‌آید.

ج: متغیرهای اقتصادی: در حوزه اقتصادی چالش اصلی دولت عراق، به تخریب زیرساخت‌های اقتصادی این کشور در طول دهه‌های گذشته و سال‌های اخیر و همچنین وجود ناامنی مربوط می‌شود. وجود سه جنگ از سال ۱۹۸۰ و تحریم‌های اقتصادی بخش عمده‌ای از زیرساخت‌های اقتصادی عراق را تخریب کرده است.

۳-۴. متغیرهای منطقه‌ای

کشور عراق از نظر ساختار اجتماعی و به لحاظ تاریخی دارای جامعه‌ای چندپاره، و ضعف هویت ملی مشترک است و این امر همواره باعث تأثیرگذاری کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بر امور داخلی این کشور به واسطه ارتباط با گروه‌های داخلی این کشور شده است. در دوره جدید به دلیل ضعف نسبی دولت مرکزی در عراق و ناتوانی آن در اعمال کامل حاکمیت و فعال شدن نیروهای گریز از مرکز و گروه‌های مخالف دولت، تأثیرگذاری بازیگران منطقه‌ای ذی‌نفع در روندهای سیاسی - امنیتی عراق، پیشبرد روند سیاسی و مصالحه گروه‌های سیاسی و همچنین امنیت‌سازی در این کشور را با چالش مواجه کرده است.

۳-۴. متغیرهای بین‌المللی

حمله امریکا و نیروهای ائتلاف به عراق به‌عنوان یک متغیر بین‌المللی باعث تغییر شرایط و ساختار سیاسی عراق شده است. اکنون نیز امریکا بیشترین تأثیرگذاری سیاسی، امنیتی و اقتصادی را بر تحولات این کشور دارد. از این رو امریکا با صرف منابع مالی و استفاده از نیروهای نظامی خود سعی در کنترل روند دولت - ملت‌سازی در عراق دارد و این امر محدودیت‌ها و فشارهای عمده‌ای را برای دولت عراق به‌منظور کنار زدن موانع و چالش‌های پیش روی خود ایجاد می‌کند. (اسدی، ۱۳۸۶).

۵. نقش و جایگاه شیعیان پس از سقوط صدام

از آنجا که شیعیان در سه دهه حکومت حزب بعث بیش از همه فرقه‌ها مصائب دیده بودند نسبت به سرنگونی این رژیم شادمان گشتند. اما عدم هماهنگی ایشان نسبت به این شرایط جدید سبب شد تا در این دوران نیز برخی از رهبران کارآمد خود نظیر آیت‌الله محمد باقر حکیم و سید عبدالمجید خویی را از دست بدهند. در این فضای خلاء، مقتدی فرزند کوچک سید محمد صادق صدر ظهور کرد و به سرعت بعثی‌ها را از شرق بغداد بیرون راند و آنجا را به نام شهرک صدر نامگذاری کرد. مقتدی صدر در

مدت کوتاهی چالش‌های زیادی برای اشغالگران ایجاد کرد ولی از آنجا که برای پیشبرد هدف خویش از روش‌های خشونت‌بار و عملیات‌های تروریستی استفاده می‌نمود پس از مدتی منزوی شد. تحولات ناشی از سقوط رژیم صدام حسین و خروج شیعیان از تنگنای ژئوپولیتیک به صورت بارزی نقش ژئوپولیتیک شیعیان در عراق را ارتقاء بخشید. اکثریت مجلس نمایندگان، پست نخست‌وزیری و بسیاری از پست‌های دولتی برخلاف دوران گذشته اکنون در اختیار شیعیان قرار دارد. با توجه به اماکن مقدس شیعیان در عراق و همچنین ذخائر عظیم نفت و گاز در مناطق جنوبی عراق که اکثراً شیعه‌نشین هستند، تأثیر شیعیان به عنوان یک عامل مهم ژئوپولیتیک در سطح منطقه و نظام بین‌الملل مضاعف می‌گردد. در مجموع سقوط رژیم صدام حسین در عراق نقطه عطفی در روند سیاسی شدن شیعیان و برخورداری آنان از هویت دوگانه سیاسی و مذهبی در جامعه عراق محسوب می‌گردد. پس از سقوط صدام حسین شیعیان به خوبی توانسته‌اند با اتکاء به مؤلفه‌های قدرت از فرصت پیش آمده بهره برداری نمایند و حضور سیاسی خود را در عراق گسترش و تعمیق بخشند. امروز هیچ قدرتی نمی‌تواند بدون در نظر گرفتن شیعیان در عراق نقش‌آفرینی کند و بدون ملاحظات ساختار قدرت سیاسی که شیعیان در آن از برجستگی فراوانی برخوردارند تأثیرگذار باشد. (عزتی، ۱۳۸۱: ۱۴۹).

۶. ارتباط اشغالگران و شیعیان پس از سقوط صدام

زمانی که امریکا صدام حسین را از قدرت برکنار کرد تسلط شیعیان را بر عراق برای نخستین بار پس از تصرف بغداد در سال ۱۵۳۳ به دست امپراتوری عثمانی تضمین کرد. با آنکه شیعیان عراق با هم یک‌صدا نیستند، سیاست، فرهنگ و ارزش‌های مذهبی تشیع بیش از ویژگی‌های جمعیت سنی و کرد عراق، آینده عراق را شکل خواهد داد. امروزه پیکارجویی تسنن و جنبش‌های وهابی‌گری و نه شور انقلابی تشیع، بزرگ‌ترین خطر را متوجه منافع امریکا می‌کند. در حال حاضر پیکارجویی سنی نیروی برتری طلب، خشونت‌آمیز و ایدئولوژیک است که نه فقط ضد شیعه که به شدت ضد امریکایی است.

به نظر می‌رسد جمعیت شیعیان در عراق و خاورمیانه و جنوب آسیا، متحدان طبیعی امریکا در تلاش برای مهار پیکارجویی سنی هستند. با این حال امریکا نمی‌تواند آشکارا از تجدید حیات شیعه استقبال کند، بدون آنکه بسیاری را در جهان عرب با خود بیگانه سازد. با این حال باید اشاره کرد که نیروهای شیعی قدرتمندی در عراق امروز مانند مقتدی صدر وجود دارند که ضد امریکا موضع گرفته‌اند. فقدان روابط واشنگتن با سایر نیروهای شیعی در منطقه مانند ایران و حزب‌الله لبنان و ترس از قدرت یافتن نیروهای طرفدار آنان در عراق، امکان پیوند میان امریکا و شیعیان را پیچیده ساخته است. یکی از دغدغه‌های جدی سیاستگذاران واشنگتن، کشمکش مذهبی برای کسب قدرت شیعیان و سنی‌ها در عراق است تا از بروز مناقشه داخلی و رشد پیکارجویی سنی‌ها به‌عنوان تهدید منطقه‌ای جدید جلوگیری به‌عمل آید. سید رضا ولی نصر در این خصوص به مقامات امریکایی پیشنهاد می‌دهد برای موفقیت راهکارهای ذیل را در نظر بگیرند: «۱. موازنه قدرت بین شیعیان و سنی‌ها عامل اساسی ثبات در منطقه و منافع امریکا در عراق است. کشمکش مذهبی برای کسب قدرت در عراق تأثیری جدی بر منافع امریکا در عراق و منطقه دارد، ۲. پرهیز از رویارویی با شیعیان عراق بخصوص آیت‌الله سیستانی. آیت‌الله سیستانی کلید حفظ ثبات در جامعه شیعه عراق و در سایر نقاط خاورمیانه است. آیت‌الله سیستانی باید مشروعیت سیاسی خود را حفظ کند تا بتواند تأثیر تعدیل‌کننده بر شیعیان داشته باشد و بتواند مقتدی صدر و موضع ضد امریکایی‌اش را مهار کند و از دادن پاسخ شیعیان به تحریکات سنی‌ها جلوگیری کند. نصر می‌افزاید: در عراق، شیعیان که از سقوط صدام بهره‌مند شدند و احتمالاً وارث حکومت به‌جا مانده از حکومت امریکایی‌ها خواهند بود احتمالاً بهتر از سنی‌ها به دموکراسی واکنش نشان خواهند داد. سنی‌هایی که دستور کار سیاسی آنان به‌طور فزاینده‌ای بر رد کردن نظم دست‌نشانده امریکایی در عراق استوار می‌شود. وی در ادامه می‌افزاید: با وجود بیم سیاستگذاران امریکایی از ظهور برتری تشیع در عراق، واقعیت این است که این فرایند، همگرایی منافع را بین امریکا و شیعیان زودتر از همگرایی یادشده بین امریکا و کشورهای سنی

پدید خواهد آورد» (ولی نصر، ۱۳۸۳: ۳۴)

۷. نقش شیعیان در دولت‌سازی پس از صدام

سرنگونی حکومت صدام حسین و شرکت اکثریت مردم عراق زیر نظر سازمان ملل در یک انتخابات سراسری که به تشکیل مجلس ملی و دولت قانونی و از دیدگاه بین‌المللی مشروع انجامید، به این حکومت چه از نظر داخلی و چه از نظر بین‌المللی وجهه‌ای حقوقی و مشروع بخشید. دولت جدید عراق به طور عمده از اتحاد شیعیان و کردها که در دوران صدام حسین به شدت سرکوب می‌شدند تشکیل شده است و با توجه به اکثریت ۶۵٪ شیعه عراق بیش از هر چیز از نیروی شیعیان سازمان‌های سیاسی آنها، مرجعیت دینی‌شان نشأت می‌پذیرد. می‌توان گفت که حکومت بعثی غیردینی صدام با حکومتی جایگزین شده که در صورت حضور در قدرت مشخصه‌های ذیل را در سال‌های آتی با خود همراه خواهد داشت: ۱. از ویژگی‌های دینی (عمدتاً شیعی) برخوردار خواهد بود. ۲. فضای لازم برای نیروهای غیرمذهبی را محدود خواهد کرد. ۳. به‌عنوان یکی از پایگاه‌های عمده جهان شیعه عمل خواهد نمود. ۴. متحدی استراتژیک - حتی در صورت اختلافات تاکتیکی - برای ایران خواهد بود. ۵. در بیرون راندن ارتش‌های خارجی از هیچ کوششی فروگذار نخواهد کرد. ۶. سنی‌های عراق به مثابه نیروهای فرمانروا در گذشته باید بپذیرند که زمان این فرمانروایی به سر آمده و آنها تنها بخش کوچکی از قدرت در عراق را در دست خواهند داشت. انحلال ارتش و دستگاه دولت و دادگستری در عراق به وسیله آمریکا و انگلستان معنایی جز از کف دادن قدرت برای همیشه برای سنی‌ها ندارد. (برومند، ۱۳۸۵).

۸. گروه‌های معارض شیعی

فشار گسترده رژیم بعثی از زمان به قدرت رسیدن تا زمان سقوط (۱۹۶۸-۲۰۰۳ م.) بر شیعیان در مقاطع گوناگون موجب شکل‌گیری جریان‌ها و گروه‌های معارض متعددی

شده که مهم‌ترین آنها عبارتند از: اخوان المسلمین، جماعه العلماء، حزب الدعوه الاسلامیه، سازمان عمل اسلامی، مجلس اعلای انقلاب اسلامی، جند الامام، الدعوه الاسلامیه و غیره که در این جا به مهم‌ترین موارد آنها می‌پردازیم:

۱-۱. جماعه العلماء

در میان احزاب مزبور جماعه العلماء را باید سلسله جنبان تحزب در جامعه شیعیان عراق قلمداد نمود. اینان گروهی از روحانیون بودند که در سال (۱۹۵۸ م.) اشخاصی همچون شیخ مرتضی آل یاسین، سید اسماعیل صدر، سید محمد باقر صدر، سید محمد تقی بحر العلوم و شیخ حسین همدانی را با هدف پل زدن بین اسلام و اقشار گوناگون امت پایه‌گذاری نمودند. این تشکل پاسخی بود به فشارهای فزاینده رژیم بعثی، تفکرات رو به رشد کمونیسم، و گرایش‌ها و احساسات ناسیونالیسم افراطی، که موجی از گرایش‌های اسلامی را به رهبری شیخ مرتضی آل یاسین در شیعیان عراق به وجود آورد. در نیمه اول دهه ۱۳۶۰ فعالیت‌های این گروه در جهت فعالیت‌های مجلس اعلای و به‌عنوان هیأتی از علمای برجسته عراقی، فراتر از چارچوب‌ها و الزامات حزبی، چند سالی ادامه یافت. اما پس از آن به علت بروز تنش‌های سیاسی به سه طیف مشخص تقسیم شد. گروه نخست شامل سید محمد باقر حکیم، سید حسین صدر، سید عبدالعزیز حکیم می‌شد. گروه دوم که گرایش‌های حزب الدعوه را داشتند عبارتند از شیخ محمد باقر ناصری، سیدکاظم حائری و شیخ محمد مهدی آصفی. گروه سوم که جریان موسوم به شیرازی‌ها هستند که در قالب سازمان عمل اسلامی قابل تعریفند و مهم‌ترین چهره‌های آن عبارتند از سید محمد شیرازی، سید محمد تقی مدرسی و سید مرتضی قزوینی. این سه طیف به تدریج به دو طیف همگرا با نظام جمهوری اسلامی ایران و طیف مستقل‌تر با گرایش‌های حزب الدعوه تقسیم شدند. به علت بروز اختلاف در بین جماعه العلماء از ابتدای دهه ۶۰، از انسجام آن به تدریج کاسته شد به گونه‌ای که از اواسط دهه ۱۳۷۰ تاکنون تنها اسمی از آن بر جای مانده است.

۲-۸. حزب الدعوه الاسلاميه

حزب الدعوه مهم‌ترین گروه معارض می‌باشد که به‌عنوان نهادی‌ترین حزب جنبش اسلامی عراق قلمداد می‌شود و مؤسسان آن عبارتند از: سید محمد باقر صدر، سید مرتضی عسکری و سید محمد مهدی حکیم. فعالیت‌های حزب با زعامت علمای مزبور موج نوینی در عراق ایجاد کرد به گونه‌ای که رژیم بعثی به شدت نگران شد و فشارهای خود علیه شیعیان و بخصوص بر این حزب را افزایش داد. (Dai, 2008, and also Islamic Dawa party history, 2010) نکته مهم در مورد دیدگاه‌ها و مبانی نظری حزب الدعوه این است که این حزب مبتنی بر محتوای اساس نامه و روند تطور تجارب مبارزاتی رهبران آن معتقد به نوعی رهبر و در واقع ولایت شورایی می‌باشند. بدین معنا که رهبر معنوی حزب، نیز مانند سایر اعضای مرکزی حزب قطع نظر از کارکرد و جایگاه معنوی‌اش به‌عنوان عضو شورای مرکزی عمل نماید و نه فراتر از آن.

۳-۸. سازمان عمل اسلامی

آغاز فعالیت‌های این گروه به سال‌های میانی دهه ۶۰ میلادی بر می‌گردد. زمانی که احزابی همچون حزب الدعوه قریب به یک دهه از تحركات و فعالیت‌های خود را سپری کرده بودند. بنیانگذارانی همچون سید محمد شیرازی، سید محمد تقی مدرسی و شیخ محسن حسینی، از بانیان اصلی این حرکت محسوب می‌شوند. وجود شخصی همچون آیت‌الله سید محمد شیرازی به‌عنوان مرجع و رهبر معنوی سازمان و نفوذ قابل توجه ایشان در بین توده‌های عراقی داخل و خارج از عراق باعث شد تا کشورهای اسلامی همسایه با حساسیت خاصی مقوله مرجعیت و قضایای معارضان را دنبال نمایند. از مسائل و مشکلاتی که این گروه در ارتباط با آنها دست و پنجه نرم می‌کرد، گروه‌گرایی افراطی، تنش‌ها و برخوردهای غیرمتمعارف درون گروهی، نبود انسجام داخلی، تبلیغات منفی جناحی از قبیل شایعه‌پراکنی علیه یکدیگر را باید از ویژگی‌های این سازمان قلمداد کرد. (برنابلداجی، ۱۳۸۳: ۱۶۳-۱۵۲).

۹. نقش رهبران مذهبی و دیدگاه‌هایشان در مورد عراق جدید

صرف نظر از وضعیت جامعه شناختی احزاب معارض در عراق، باید به جایگاه و اقتدار مرجعیت نیز در تحولات کنونی اشاره کرد. آیت‌الله سید علی حسینی سیستانی یکی از مراجع بزرگ شیعیان و عراق و یکی از علمای اعلم نجف به شمار می‌رود. وی یکی از مهم‌ترین طیف‌های فکری را در مدرسه نجف هدایت می‌کند. اما به دلیل آنکه موافق جدایی دین از سیاست می‌باشد، رهبری گروهی سیاسی را بر عهده ندارد. با وجود این بسیاری از علمای عراقی به‌ویژه میانه‌روها به مشروعیت وی اعتقاد دارند. آیت‌الله سیستانی به‌عنوان یکی از مراجع متنفذ و طراز اول عراقی همگرایی قابل‌اتکایی با سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران ندارد. با توجه به شرایط کنونی عراق به نظر می‌رسد به لحاظ مرجعیت و رهبری معنوی از اعتبار و نفوذ فزاینده‌ای برخوردار است. ائتلاف یکپارچه عراق در انتخابات پارلمانی گذشته با معرفی آیت‌الله سیستانی ۱۲۸ کرسی از مجموع ۲۷۵ کرسی پارلمان را از آن خود کرد و با توجه به موقعیت کنونی شیعیان در دستگاه اجرایی کشور آنها می‌توانند در آینده تأثیرگذاری بیشتری در مناسبات داخلی و خارجی عراق ایفا نمایند. یکی از نقش‌آفرینی‌های جدی و مهم آیت‌الله سیستانی مربوط به نبرد ۲۲ روزه نجف می‌باشد که بین نیروهای مقتدی صدر و نیروهای ائتلاف به وقوع پیوست که با وساطت آیت‌الله سیستانی و با امضای طرح صلح ۵ ماده‌ای، در نهایت آرامش در نجف حاکم شد.

یکی دیگر از شخصیت‌های مذهبی تأثیرگذار در عراق سید مقتدی صدر از شناخته شده‌ترین بازماندگان خاندان صدر می‌باشد. وی مخالف حضور نیروهای خارجی در بغداد است. نیروهای تحت سلطه او تحت عنوان جیش‌المهدی در مقاطعی درگیری‌هایی با ائتلاف و حکومت مرکزی داشته‌اند. مهم‌ترین پایگاه طرفداران صدر در شهرک صدر بغداد می‌باشد. وی با تدوین مرامنامه‌ای که در آن به لزوم تشکیل حکومتی براساس احکام اسلامی و اقامه حدود شرعی برای آینده عراق تأکید شده، وارد صحنه سیاسی و اجتماعی این کشور شد. (Graeber, 2010: 1)

۱۰. نقش و جایگاه شیعیان در انتخابات پارلمانی ۲۰۱۰

شیعیان که آرای آنها در سرنوشت این کشور تعیین‌کننده است در انتخابات پارلمانی ۲۰۱۰ با ائتلاف واحدی وارد نشدند. این گروه حداکثری با دو ائتلاف بزرگ یکی ائتلاف ملی با محوریت مجلس اعلای اسلامی و دیگری ائتلاف دولت قانون به رهبری نوری المالکی وارد انتخابات شد.

۱-۱۰. ائتلاف ملی عراق: این ائتلاف که روز ۲۴ اوت ۲۰۰۹ رسماً اعلام موجودیت کرد، شامل مجلس اعلای اسلامی، جریان صدر به رهبری مقتدی صدر، جریان اصلاح به رهبری ابراهیم الجعفری، حزب فضیلت بخشی از حزب الدعوه، سازمان بدر به رهبری هادی العامری، حزب الله عراق، فراکسیون همبستگی، کنگره ملی عراق به رهبری احمد چلبی، حزب عمل اسلامی، بخش زیادی از مستقلین و حزب تضامن، و جمعیت‌های سیاسی و شخصیت‌های آکادمیک بود. شخصیت‌های بارز ائتلاف ملی عبارت بودند از: سید عمّار حکیم، ابراهیم الجعفری، عادل عبدالمهدی، احمد چلبی و مقتدی صدر. آنها به طور طبیعی در پی تلاش برای حفظ پست نخست‌وزیری در عراق بودند و مبنای این تعامل با اهل سنت و کردها بود و معتقد به تعامل با سایر گروه‌ها، حتی گروه‌هایی که پیروز انتخابات نباشند هستند.

۲-۱۰. ائتلاف دولت قانون: نخست‌وزیر عراق «ائتلاف دولت قانون» را که خود ریاست آن را بر عهده داشت ارائه کرد. ائتلاف مالکی دربرگیرنده گروه‌های کوچک سیاسی به‌ویژه گروه‌های عرب اهل سنت و رهبران شورای بیداری بود که با القاعده مبارزه می‌کنند. این ائتلاف همچنین دو گروه مسیحی را در بر می‌گرفت. شخصیت‌های بارز ائتلاف دولت قانون تعدادی از وزرا و شیوخ عشایر، علی الدباغ سخنگوی دولت عراق، صادق الرکابی از مشاوران نوری المالکی، حسین شهرستانی وزیر نفت کنونی عراق و تعدادی از شخصیت‌های مستقل بودند. ائتلاف دولت قانون معتقد بود چون نوری المالکی در چهار سال گذشته امنیت نسبی در عراق ایجاد کرده است در دور آینده نیز باید نخست‌وزیری در دست وی باشد.

۱۱. واکنش امریکا نسبت به حضور گسترده شیعیان در انتخابات پارلمانی ۲۰۱۰

انتخابات پارلمانی ۲۰۱۰ برای امریکا تبدیل به یک تیغه دو لب گردید. امریکایی‌ها از چشم انداز پیروزی شیعیان به وحشت افتادند. حتی اقدامات تروریستی و تفرقه‌انگیز نتوانست اکثریت شیعه را از انتخابات پارلمانی ۲۰۱۰ منصرف و یا وادار به تعویق آن کند. تجدید حیات شیعه در عراق در واقع منافع امریکا را در ثبات عربستان سعودی مخدوش می‌کند، زیرا با تجلی شیعه، قیمومیت ریاض نسبت به تفوق جویی تسنن در خاورمیانه کاهش می‌یابد. نیروهای اشغالگر و متحدان آنها احساس می‌کردند که در حکومت دموکراسی عراق جایگاهی ندارند. به همین دلیل در طول انتخابات به اختلاف شیعه و سنی به دلیل حاکمیت یافتن شیعه در انتخابات دامن می‌زدند و از طرف دیگر نیز نوستالژی کردها را برای خودمختاری مورد حمایت قرار می‌دادند. به نظر می‌رسد که ایالات متحده با درک چالش‌های متصور در محیط عراق در عملیاتی کردن برنامه‌های خویش، طرح‌های حداقلی و حداکثری را با توجه به این مقتضیات محیطی برای اداره عراق در نظر گرفته است. با توجه به این امر، بهره‌گیری از ابزار دیپلماسی برای کسب امتیاز و تحمیل شرایطی که در آن ایالات متحده به اهداف حداقلی رضایت دهد ضرورت می‌یابد. با عنایت به اظهارات مقامات امریکایی مبنی بر حمایت از تأسیس یک دولت غیردینی در عراق، به نظر می‌رسد که ایالات متحده به هیچ‌وجه ایجاد یک حکومت مذهبی طرفدار ایران را بر نخواهد تافت و هرگونه تلاشی در این راستا توسط جمهوری اسلامی آن را به رویارویی مستقیم با امریکا خواهد کشاند. (بی‌نا، ۱۳۸۲).

۱۲. احزاب تأثیرگذار در انتخابات عراق

نکته قابل توجه در انتخابات پارلمانی عراق را می‌توان در حضور گسترده‌ای از ائتلاف‌های شیعه، سنی، کردی و سکولارهای عراقی دانست. در انتخابات پارلمانی سال ۲۰۰۵ عراق، تمام گروه‌های سیاسی برای کاهش اختلافات طایفه‌ای در قالب ائتلاف عراق یکپارچه در انتخابات شرکت کردند. اما در این انتخابات لیست‌های متنوع و

گروه‌های متعددی حضور داشتند با توجه به این امر سعی می‌شود که ائتلاف‌های مهم این دوره انتخابات عراق مورد بررسی قرار گیرد.

۱-۱۲. ائتلاف ملی عراق: بیش از ۳۰ جران سیاسی در این ائتلاف حضور داشتند. رهبری این ائتلاف را سه گروه شیعی، مجلس اعلای اسلامی عراق، تشکیلات بدر و جریان صدر بر عهده گرفتند. در این ائتلاف افرادی از قبیل سید عمار حکیم رهبر مجلس اعلای عراق، مقتدی صدر رهبر جریان صدر، ابراهیم الجعفری نخست‌وزیر سابق عراق، احمد چلبی دبیر کل کنگره ملی عراق و تشکیلات بدر وجود داشتند. این ائتلاف را می‌توان استمرار ائتلاف یکپارچه عراق که در انتخابات گذشته نماینده اکثریت شیعیان عراق را عهده دار بود دانست. مهم‌ترین شخصیت‌های این ائتلاف در انتخابات پارلمانی ۲۰۱۰ عادل عبدالمهدی معاون رئیس جمهور، احمد چلبی، شیخ همام حمودی از رهبران ائتلاف عراق یکپارچه و عضو برجسته فراکسیون اکثریت و حسن الساری نماینده جنبش حزب الله عراق ائتلاف ملی عراق، با شعار حذف طایفه‌گرایی در کشور وارد انتخابات سال جاری شدند.

۲-۱۲. ائتلاف دولت قانون: بیش از ۴۰ جریان سیاسی، گروه‌های مختلف عراق، تعدادی از نمایندگان و شخصیت‌های دینی و شیوخ طوایف عراق ساختار اصلی این ائتلاف را تشکیل می‌دادند. نوری المالکی نخست‌وزیر عراق رهبری این ائتلاف را بر عهده داشت. در واقع پس از اوج‌گیری اختلافات نوری المالکی با برخی از اعضای ائتلاف عراق یکپارچه نخست‌وزیر عراق تصمیم به تشکیل ائتلاف دولت قانون گرفت.

۳-۱۲. ائتلاف وحدت عراق: این ائتلاف از ۳۸ گروه سیاسی به‌وجود آمد. جواد بولانی وزیر کشور عراق، شیخ احمد ابوریشه و شیخ احمد عبدالغفور رئیس منشور ملی عراق از مهم‌ترین شخصیت‌های ائتلاف وحدت عراق بودند.

۴-۱۲. جبهه توافق عراق: این جبهه مهم‌ترین گروه سیاسی اعراب سنی عراق است که در انتخابات سال ۲۰۰۵ نماینده اکثر سنی‌های عراق بود و در آن انتخابات حدود ۱۵ درصد آرا و ۴۴ کرسی از ۲۷۵ کرسی مجلس نمایندگان - پارلمان - عراق را

به دست آورد و یکی از شرکای اصلی در دولت ائتلافی به رهبری شیعیان محسوب می شود.

۱۲-۵. لیست العراقيه: با ائتلاف دو گروه ملی گرایان و سکولارهای عراق تشکیل شد و نزدیک به ۲۰ جریان و احزاب و شخصیت‌های شیعه و سنی به لیست العراقيه پیوستند. ایاد علاوی نخست‌وزیر اسبق عراق، صالح المطلق رئیس جبهه گفت‌وگوی ملی، طارق الهاشمی معاون سنی مذهب رئیس جمهور، رافع العیساوی معاون نخست‌وزیر، شخصیت‌های بارز لیست العراقيه را تشکیل می‌دادند.

۱۲-۶. ائتلاف کردستان عراق: این ائتلاف از ۱۳ جریان کردستان عراق تشکیل شد. حزب اتحاد میهنی به رهبری جلال طالبانی رئیس جمهور عراق و حزب دموکرات به رهبری مسعود بازرانی رئیس اقلیم کردستان از مهم‌ترین گروه‌های تشکیل دهنده ائتلاف کردستان بودند. (حمزه، ۱۳۸۸: ۱).

۱۳. انتخابات مجلس نمایندگان عراق ۲۰۱۰

انتخابات مجلس نمایندگان عراق در ۷ مارس ۲۰۱۰ برای تعیین ۳۲۵ نماینده دومین دوره مجلس نمایندگان عراق پس از سقوط حکومت صدام برگزار شد. این مجلس نهاد قانونگذاری در عراق و تعیین‌کننده نخست‌وزیر و رئیس جمهور این کشور است. در این انتخابات ائتلاف العراقيه به رهبری ایاد علاوی که بیشتر از احزاب سکولار شیعه و سنی تشکیل می‌شد با ۹۱ کرسی در جایگاه نخست قرار گرفت. ائتلاف دولت قانون به رهبری نوری المالکی نخست‌وزیر عراق با ۸۹ کرسی دوم شد. ائتلاف ملی عراق که از سازمان‌های مهم شیعیان اسلام‌گرای عراق همچون مجلس اعلای عراق و جریان صدر تشکیل می‌شد با ۷۰ کرسی در جایگاه سوم قرار گرفت و فهرست اتحاد کردستان متشکل از دو حزب اصلی کردهای عراق، حزب دموکرات و اتحاد میهنی با ۴۳ کرسی در جایگاه چهارم ایستاد. حزب گوران یا تغییر که از تجدیدنظرطلبان کرد انشعاب کرده از اتحاد میهن تشکیل می‌شد با ۸ کرسی، جبهه توافق ائتلاف اصلی اعراب سنی عراق با

۶ کرسی، فهرست وحدت عراق به رهبری جواد بولانی وزیر کشور عراق با ۴ کرسی، اتحاد اسلامی کردی با ۴ کرسی و جامعه اسلامی کردی با ۲ کرسی در رده‌های بعدی قرار گرفتند. (بی‌نا، ۱۳۸۹، www.asreiran.com). طبق قانون انتخابات عراق مجموع کرسی‌های پارلمان عراق ۳۲۵ کرسی می‌باشد که از این تعداد ۱۱۹ کرسی سهم شیعیان، ۷۰ کرسی سهم اهل سنت، ۵۳ کرسی سهم کردها، ۱۵ کرسی سهم اقلیت‌های مذهبی و سهم بغداد ۶۸ کرسی می‌باشد.

با وجود اینکه ائتلاف عراقیه با کسب ۹۱ کرسی پارلمان اول شد، اما هیچ گروهی موفق نگردید بیش از نیمی از کرسی‌های پارلمان را به دست آورد و در نتیجه گروه پیروز در انتخابات برای تشکیل دولت می‌بایست با گروه‌های دیگر ائتلاف می‌نمود. با اینحال این مسیر به آسانی پیموده نشد و مدت ۲۸۹ روز طول کشید تا سیاستمداران عراقی بر سر دولت ائتلافی توافق کنند. درحقیقت کارشکنی فهرست عراقیه و دخالت کشورهای غربی و برخی کشورهای عربی در رأس آنها آمریکا و عربستان سعودی در امور داخلی عراق سبب شد این کشور رکورد عدم تشکیل دولت پس از انتخابات را که پیش از این در اختیار هلند بود پشت سر بگذارد.

۱۴. اشتباه استراتژیک شیعیان

واگذاری نتیجه انتخابات به نیروهای سکولار و عرب‌های سنی و شکست نوری المالکی از ایاد علاوی را می‌توان در انشقاق شیعیان مذهبی در این دوره از انتخابات دانست. شیعیان مذهبی اگر به مانند انتخابات گذشته در این دوره نیز در فهرست واحدی وارد رقابت‌های انتخاباتی می‌شدند به آسانی پیروز انتخابات و مسئولیت تشکیل کابینه را بر عهده می‌گرفتند. فی‌الواقع در انتخابات ۱۶ اسفند عراق جریان‌های هویت محور شیعه به نوعی شکست خوردند اما این شکست از رقیب نبود بلکه شکست از خودشان بود، بروز تفرقه در ائتلاف یکپارچه شیعیان در انتخابات اخیر یک گام قهقهه‌رایی بود. در این انتخابات شیعیان با دو فهرست عمده دولت قانون و ائتلاف

ملی وارد شدند. همین ورود دوگانه به عرصه انتخابات، پاشنه آشیل شیعیان هویت محور بود. اگر این دو ائتلاف شیعی مثل گذشته به صورت یکپارچه وارد انتخابات می‌شدند پیروزی آنها قطعی و غیرقابل خدشه بود. کما اینکه در نهایت نیز این دو ائتلاف حدود ۱۶۰ کرسی در پارلمان جدید عراق خواهند داشت (۸۹ کرسی ائتلاف نوری المالکی و ۷۰ کرسی ائتلاف حکیم).

پس در دنیای واقع در انتخابات اخیر عراق چیزی به نام شکست شیعیان اصولاً درست نیست چون بیشترین کرسی‌های پارلمان جدید عراق نیز در اختیار شیعیان هویت محور است. البته این غیراز کرسی‌هایی است که شیعیان غیرهویتی و سکولار در ائتلاف ایاد علاوی کسب کردند. هرچند که لازم به ذکر است که خود علاوی هم شیعه است! اما همین که به واسطه تجزیه سیاسی شیعیان هویت محور به دو جریان، ائتلاف دیگری می‌تواند به لحاظ عددی از این دو ائتلاف پیشی بگیرد زنگ خطری است که باید رهبران سیاسی و مذهبی شیعه عراق به شدت به آن توجه کند و برای آینده از آن عبرت بگیرند. (بی نا، ۱۳۸۹، www.javanonline.ir).

دستاورد

وضعیت کنونی عراق از پیچیدگی خاصی برخوردار است. باید توجه داشت که موقعیت فعلی شیعیان در عراق که دربرگیرنده برخی از امتیازات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است وضعیت شکننده است. عملکرد نوری المالکی در قدرت عملاً می‌تواند آینده شیعیان را در این کشور رقم زند. تاکنون وی توانسته با اعمال فشار و چانه زنی دیپلماتیک نیروی‌های امریکایی را از این کشور وادار به خروج نماید. این نکته می‌تواند هم از سوی افکار عمومی داخلی عراق مورد استقبال قرار گیرد و هم برای بخشی از متحدان منطقه این کشور خوشایند باشد. با این حال ناامنی‌ها هنوز در عراق تداوم دارد و مردم نسبت به مشکلات اقتصادی گلايمند هستند. هیچ چیز برای دولت شیعه عراق تلخ‌تر از این نخواهد بود که در حالی وارد فرایند انتخابات پارلمانی بعدی گردد که

بخش مهمی از مطالبات مردم بر زمین مانده و این دولت توان محقق ساختن آن را نداشته باشد. در چنین حالتی می‌توان پیش‌بینی کرد حتی با وجود در اکثریت قرار داشتن شیعیان جریان انتقال قدرت به سمت سایر ائتلاف‌ها سوق پیدا نماید. ❖

منابع

- اسدی، علی اکبر، (۱۳۸۶)، «دولت‌سازی در عراق و چالش‌های فرارو»، معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی، گروه مطالعات خاورمیانه و خلیج فارس، www.csr.ir.
- برنا بلداجی، سیروس، (۱۳۸۵)، «شیعیان عراق، بررسی وضعیت جامعه‌شناختی»، فصلنامه شیعه‌شناسی، سال دوم، شماره ۷.
- برومند، آرش و عیسی پهلوان، (۱۳۸۵)، «شکل‌گیری دولت جدید در عراق و شرایط نوینی در خلیج فارس و خاورمیانه»، مجله بررسی‌های راهبردی سیاسی.
- بیگدلی، علی، (۱۳۶۸)، *تاریخ اقتصادی - سیاسی عراق*، تهران: نشر میراث ملل.
- بی‌نا، (۲۷/۳/۱۳۸۲)، «حکومت آینده عراق: گزینه‌ها و چالش‌ها»، معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی، گروه مطالعات خاورمیانه و خلیج فارس، www.csr.ir.
- بی‌نا، (۷/۱/۱۳۸۹)، «برنده و بازنده انتخابات پارلمانی عراق کیست؟»، پایگاه اطلاع‌رسانی جوان، www.javan online.ir.
- بی‌نا، (۷/۱/۱۳۸۹)، «نتایج کامل انتخابات عراق اعلام شد؛ پیروزی ایاد علاوی»، روزنامه عصر ایران، www.asreiran.ir.
- حکیم سید محمد باقر، (۱۳۸۲)، «شیعیان عراق، آرمان‌ها و چالش‌ها»، فصلنامه شیعه‌شناسی، سال اول، شماره ۱.
- حمزه، صادق، (۸/۱۲/۱۳۸۸)، «احزاب تأثیرگذار در انتخابات عراق»، روزنامه فرهیختگان، قابل دسترس در وب سایت: <http://www.farheekhtegan.ir/content/view/7376/40/>
- سلیمانی، علیرضا، (۱۳۷۸)، «نگرش جامعه‌شناسی به پایگاه دولت نظامی در عراق»، مجله سیاست دفاعی، سال هفتم شماره ۲۶-۲۷.
- سیف‌زاده، حسین، (۱۳۷۵)، «شیعیان در عراق»، مجله سیاست خارجی، سال دهم، شماره ۱.
- عزتی، عزت‌الله، (۱۳۸۱)، *تحلیلی بر ژئوپولیتیک ایران و عراق*، تهران: انتشارات وزات امور خارجه.
- گی، روشه، (۱۳۶۸)، *تغییرات اجتماعی*، ترجمه: منصور وثوقی، تهران: نشر نی.
- مشفق، عبدالحسین، (۱۳۸۸)، «نقش و تأثیر شیعیان در انتخابات ۲۰۱۰ عراق»، مجله بررسی

استراتژیک.

نصر، سید رضا ولی، (۱۳۸۳)، «پیامدهای منطقه‌ای تجدید حیات شیعه در عراق چیست؟»، ترجمه وحیدرضا نعیمی، ماهنامه همشهری دیپلماتیک، شماره ۳۴. قابل دسترس در وب سایت: http://www.bashgah.net/fa/content/print_version/7610

Akoum Ibrahim , Imad , Zafar U. Ahmed, (2007), "Iraq: A New Country in the Making", *International Business Review*, July August, www.interscience.wiley.com
Dai Yamao, (2008), "Transformational Islamic Da'Wa Party in Iraq: From the evolutionary Period to the Diaspora Era", *Asian and African Area Studies*.7(2), 238-267 (www.asafas.kyoto-u.ac.jp/.../no.../238-267.pd) and see: Islamic Dawa party history, (2010), available at: <http://islamicdawaparty.com/?module=home&fname=history.php&active=7>

Declaration of the shia of Iraq, available at: <http://www.al-bab.com/arab/docs /iraq /shia02a.htm02>.

Graeber Daniel, (2010), Sadr's Political Role in Iraq, June 2, available at: <http://www.worldpress.org/Mideast/3560.cfm>

Hippler Jochen (ed.), (2005), *Nation-Building - A Key Concept of Peaceful Conflict Transformation*, London: Pluto Press.

The role of shiite in the process of state building in Iraq